

ESF projekts „Profesionālajā izglītībā iesaistīto vispārīzglītojošo mācību priekšmetu pedagogu kompetences paaugstināšana”

2009/0274/1DP/1.2.1.1.2/09/IPIA/VIAA/003, ESS2009/88

E- KULTUROLOĢIJA

Autors: Andrejs Mūrnieks

1. tēma: „Kultūras jēdziens” Teksts skolotājam

2. apakštemats: *Kultūras definīcijas*;

Nodarbības mērķis: Iesaistīt skolēnus patstāvīgā kultūras analīzes procesā, izmantojot stundā prezentētās kultūras definīcijas.

Uzdevumi: 1) piedāvāt skolēniem izprast K. Hammelinka kultūras definīciju, 2) analizēt 3 mijattiecību (attiecsmju) tipus kultūrā saskaņā ar minēto definīciju.

Līdzās skaidrojošam tekstam atsevišķi doti uzdevumi, problēmu un diskusiju jautājumi skolēniem, kā arī prezentācijas (oriģinālā - Power pointa programmā).

Skolēnam domātais saturs ietver trīs elementus: a) informatīvu tekstu, b) iespraudumus, kas padziļina, paplašina vai paskaidro saturu, kas domāti skolēnu ieinteresēšanai, c) uzdevumus, kā arī d) ilustratīvo materiālu: attēlus prezentācijā.

Skolēniem domātais teksts ir **sarkanā krāsā!** Iestarpinājumi padziļinātai apguvei ir zaļa krāsā.

2. Kultūras definīcija

Holandiešu kultūras pētnieks K.Hammelinks dod šādu kultūras definīciju: „sabiedrība ir spiesta piemēroties apkārtējai videi, tāpēc nodibina ar to veselu rindu tiešu un netiešu attiecsmju. Šo attiecsmju (sakarū, mijattiecību) kopums ir sabiedrības kultūras sistēma. Tajā var izšķirt (1) simboliskas, (2) sociālas un (3) instrumentālas attiecsmes”.

(Sk. 2. prezentācijas 2. un 3. slaidu)

Vācu filozofs E Kasīrers (2) nosaucis cilvēku par tādu būtni, kas lieto simbolus, atšķirībā no citām, kurām varbūt var iemācīt tikai zīmes. Zīme ir viennozīmīga, piemēram, „stop” zīme. Var dzīvniekam iemācīt zīmi, kas apzīmē, piemēram, barības uzņemšanu, bet ne simbolu. Simbola, piemēram, karoga, dēļ cilvēki karā ir gatavi atdot pat savu dzīvību. Simbolam ir konteksts, dziļuma dimensija, nereti daudznozīmība, zīmei – tikai viena burtiskā nozīme. Pie simboliskām sistēmām pieder valoda, māksla, zinātne.

Tikai cilvēkam piemīt spēja veidot pastarpinātu attiecsmju (sakaru) sistēmu ar dabu, citiem cilvēkiem un Visumu kā pastarpinājumu lietojot simbolus. (Sk. 2. prezentācijas 4. un 5. slaidu)

Taču simboli var rasties vienīgi sabiedrībā, kurā cilvēki ir kaut kādās attiecībās cits ar citu.

Otrs attiecsmju tips, ko varam izdalīt kultūrā, ir **sociālās** attiecsmes jeb sociālie sakari (mijattiecības), kuri tomēr nespētu pastāvēt, ja nebūtu simbolu sistēmu, kuras izmantojam šajos sakaros.

Katrs cilvēks spēlē vairākas sociālās lomas (piemēram, skolēna, bērna, pedagoga, māšas, brāļa, utt.), kuras pastāv, pateicoties noteiktām attiecsmēm starp cilvēkiem. Tās var būt formālas (piemēram, likumu noteiktas) vai neformālas (piemēram, draudzība, mīlestība). Visās sociālajās attiecībās un darbībās tiek izmantoti simboli (pirmkārt jau valoda), kas padara tās iespējamās. (Sk. 2. prezentācijas 6. un 7. slaidu)

Trešais attiecsmju (mijattiecību) tips, ko var izdalīt kultūrā, ir **instrumentālās** attiecsmes (mijattiecības), kuras cilvēki veido ar dabu, kā pastarpinājumu izmantojami instrumentus, tāvad **tehniku**. Taču vārdam ‘tehnika’ ir divas nozīmes. Ikdienišķajā nozīmē ar tehniku saprotam rīkus, mehānismus un tehniskos līdzekļus. Sākotnēji sengrieķu valodā vārds *technē* nozīmēja prasmi, māku vai mākslu. Tehnika šajā otrajā nozīmē ir prasme lietot un izgatavot rīkus. Pirmatnējā sabiedrībā īpaši svarīga bija prasme izgatavot rīkus citu rīku izgatavošanai. (Sk. 2. prezentācijas 8. un 9. slaidu)

Tāvad tehnika ir spēja kaut ko izgatavot, bet, lai izgatavotu, jāspēj to izdomāt, izgudrot, iztēloties (tāvad tā ir garīga spēja). Piemēram, galds vispirms dzimst prātā kā ideja, kā funkcionāla konstrukcija, un tikai tad to var radīt (izgatavot) materiāli.

Šajā temata apguves etapā ieteicams izpildīt uzdevumu nr. 1.

Cilvēks atšķiras no dzīvnieka ar spēju iztēloties to, kā **vēl** nav.

Fantāzija, spēja iejusties dažādās lomās ir viens no būtiskākajiem priekšnoteikumiem kultūras veidošanā.

Johans Heizinga (3) par kultūras pirmsākumu uzskata **spēli**. Tieši spēle raksturīga cilvēkam un atšķir to no dzīvnieka.

Šajā temata apguves etapā ieteicams izpildīt uzdevumu nr. 2.

Cilvēka spēja fantazēt un pašam sev izvirzīt noteikumu sistēmas, noteikt ierobežojumus sev – pieder pie fundamentālām cilvēciskām īpašībām.

Cilvēks dzīvo ne vien materiālo lietu (dabas), bet simbolu un fantāziju (garīgajā) pasaulē. Un tieši tas dod viņam priekšrocības salīdzinot ar dzīvnieku.

Komentārs. Šo aspektu izvērš vācu filozofs E. Kasīrers. Viņš uzskata, ka tieši pateicoties tam, ka cilvēks izveidojis vēl vienu realitāti – simbolisko parādību pasauli – viņš ir kļuvis par varenāko būtni dabā. (2) Vāji attīstīto instinktu vietā cilvēks ir attīstījis simbolu jaunradi. E.Kasīrers šo cilvēka īpatnību izskaidro ar tā sākotnējo fizisko nepilnvērtību, taču neatbildēts paliek jautājums, kāpēc cilvēka instinktiem bija jāvājinās, lai pēc tam tiktu attīstīta simbolu radīšana.

Ja atliek laika var izvērst jautājumu par to, kāpēc radās kultūra? Kas ir kultūras priekšnoteikumi jeb avoti? Kā izveidojās kultūra un cilvēku sabiedrība? Vairākas no atbildēm un to iztirzājums atrodamas grāmatā: Гуревич, П.С. *Философия культуры* (4).

Pēc K Marksa domām, kultūru un cilvēku radījis darbs, pēc Z. Freida domām – zemapziņā apslēptā vainas izjūta, pēc J. Heizingas domām – spēle ir kultūras priekšvēstnesis, E. Kasīrers uzsver simbolu radīšanas nozīmi. M. Vēbers (5), Ž. Maritēns, P. Florenskis, N.Berdžejevs (4), arī L. Taivans (6) un A. Zubovs (7) pierāda reliģijas dominējošo lomu kultūras izveidē un attīstībā.

Cilvēks nedzīvo tikai šodienā, bet vienlaikus gan pagātnē, gan nākotnē. Viena no kultūras uzdevumiem ir saistīt šos laikus, no kuriem viena vairs nav, bet otra vēl nav, ar tagadni.

Salīdzinot pagātnes izvēles ar mūsdienu izaicinājumiem paveras papildus iespēja pēc vēsturiskās analogijas spriest arī par aktuālo procesu un iecerēto jauninājumu vai risinājumu sekām, kas ne vienmēr var attaisnot gaidas un cerības.

Tāpēc arī nākotnes prognozēšana vienmēr ir nodarbinājusi cilvēku. Taču, lai plānotu un paredzētu nākotni, nepieciešams zināt cilvēces pagātnes pieredzi

Secinājumi: Kultūrā var izdalīt trīs attieksmju tipus, kas īstenojas sociālajos sakaros, simbolu sistēmās un tehnikā, un kas veido pastarpinājumu starp cilvēku un apkārtējo vidi.

Nākotnes prognozēšanā ieteicams analizēt un ņemt vērā līdzīgas situācijas, izvēles un to sekas, kādas var atrast vēsturē un tieši kultūras vēsturē, jo kultūra iemieso sevī un atspoguļo sabiedrības vērtību sistēmu, kas izriet no minētajām trijiem aspektiem (sociālā, simboliskā un instrumentālā).

Komentārs: Latviešu svešvārdu vārdnīcā ‘kultūra’ skaidrota šādi: 1) plašākajā nozīmē viss, ko sabiedrība radījusi fiziskā un garīgā darba rezultātā, šaurākajā nozīmē cilvēku sociālās uzvedības normu un garīgās dzīves sfēra, 2) vienā vēsturiskā periodā un teritorijā ietilpstošo arheoloģisko priekšmetu un pieminekļu kopums, 3) kvalitātes un pilnīguma kritērijs (piemēram, uzvedības, darba, valodas kultūra), 4) lauksaimniecības augu suga un tās paveidi (piemēram, graudaugu kultūra), 5) bioloģiski cilvēka radītu mikroorganismu, audu kopums, 6) vēsturiski evolucionējošs cilvēka spēju, lietoto metožu, atziņu kopums.

Kā redzams, kursa sākumā piedāvātā metode (vārda ‘kultūra’ ikdienas lietojuma analīze un klasifikācija) skolēnam ļauj patstāvīgi nonākt līdz gandrīz visiem vārdnīcā dotajiem jēdziena kultūra izpratnes variantiem.

NB! Neapskatīta paliek vienīgi vārda kultūra lietošana arheoloģijā. To var atsevišķi paskaidrot kā citai nozarei (ne kulturoloģijai) piekritīgu jautājumu.

Literatūra:

1. Vidējās izglītības vadlīnijas Kultūras vēsturē. Eksperimentāls projekts – Rīga: ISEC, 1996, – 6. lpp.
2. Kasīrers, E. Apcerējums par cilvēku. Ievads kultūras filozofijā – Rīga, Intelekts, 1997
3. Huizinga, J. *Homo Ludens: A Study of the Play-Element in Culture.* – Houghton Mifflin, 1973
4. Гуревич, П.С. *Философия культуры*, Москва: Аспект-пресс, 1994 – 73. – 111. lpp.
5. Vēbers, M. Reliģijas socioloģija – Rīga: LU Filozofijas un socioloģijas institūts, 2003, kā arī Weber, M. *The Social Psychology of the World Religions* //Max

Weber: Essays in sociology Transl and ed. by H.H. Gerth, C.W. Mills - NewYork:
Oxford University Press [1915a] 1946. P – 267 – 301

6. Taivans, L. G., Taivāne, E. Reliģijas vēsture. – Rīga: Raka, 2003
7. Zubovs, A. Eiropas identitātes garīguma, civilizācijas un kultūras pamati//
Sarunas X, Rīga: Jaunā akadēmija, 2008 – 342. – 360. Lpp.
8. Svešvārdu vārdnīca. Dr. philol. J.Baldunčika redakcijā. Rīga: Jumava, 1999